

**Міністерство освіти і науки України
Управління культури та охорони культурної спадщини
Черкаської обласної державної адміністрації
Державний архів Черкаської області
Національна спілка краєзнавців України
Шевченківський національний заповідник
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»
Кам'янський державний історико-культурний заповідник
Комунальна установа «Обласний художній музей» Черкаської обласної ради
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Громадська організація «Національна академія наук вищої освіти України»
Черкаське регіональне відділення соціологічної асоціації України
Черкаський державний технологічний університет
Кафедра історії та права**

**МАТЕРІАЛИ
IV-ої Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА
УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ТРАДИЦІ ЗБЕРЕЖЕННЯ»**

**07 – 08 жовтня 2021 р.
Черкаси – Канів**

**Черкаси
2021**

УДК 94:004](063)
МЗ4

Рекомендовано до друку
рішенням Науково-технічної ради
Черкаського державного
технологічного університету
(протокол №3 від 27.09.2021)

Упорядники:

д-р іст. наук, проф. В. М. Лазуренко, канд. іст. наук, доц. І. Ю. Стадник,
канд. іст. наук, доц. О. О. Яшан

Відповідальний редактор: канд. іст. наук, доц. Оксана Яшан.

Рецензенти:

Морозов А. Г. – доктор історичних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького;

Гладун О. Д. – кандидат мистецтвознавства, доцент, директор Комунальної установи «Обласний художній музей» Черкаської обласної ради.

МЗ4 Матеріали IV-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження» (Черкаси – Канів, ЧДТУ, 07-08 жовтня 2021 р.) / упоряд. : В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : видавець Гордієнко Є.І., 2021. – 159 с.

У збірнику опубліковано доповіді / тези виступів, що були представлені учасниками IV-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження» (Черкаси – Канів, ЧДТУ, 07-08 жовтня 2021 р.).

Для науковців, викладачів та аспірантів закладів вищої освіти та усіх, хто цікавиться культурно-історичною спадщиною України.

УДК 94:004](063)

Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих авторами, які несуть повну відповідальність за зміст своїх публікацій, точність і коректність посилань. Збережено стилістику оригіналів. Висловлені думки не обов'язково співпадають з позицією організаторів конференції.

**ДО ПИТАННЯ ПРО СТИЛІСТИКУ
ТА ПРОСТОРОВУ ОРІЄНТАЦІЮ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ЗНАКУ
МОНЕТ КИЇВСЬКОГО КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ОЛЬГЕРДОВИЧА
(друга половина XIV ст.)**

Олександр ПОТИЛЬЧАК,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства
та спеціальних історичних дисциплін Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

Від часу першої публікації нововиявлених монет київського князя Володимира Ольгердовича в нумізматичній та історичній літературі не припиняється дискусія щодо стилістики та просторової орієнтації «князівського знаку» з їхнього аверсу. За майже 150-річну історію дослідження цих нумізматичних пам'яток відкрито, описано та атрибутовано більше десяти типів оригінальних монет і наслідувань, карбування яких пов'язується з іменем київського князя з литовської династії Ольгердовичів. Ученими висувалися найрізноманітніші версії щодо значення, стилістики та просторової орієнтації геральдичного знаку цих монет.

Першу спробу інтерпретації геральдичного елементу на монетах Володимира Ольгердовича зробив ще В. Антонович. Учений доводив генетичний зв'язок цього знаку з гербом литовських князів типу «колюмни» [1, с.156–157]. Зображення Золотих воріт Києва на монетах Володимира Ольгердовича вбачав Н. Петров [8, с. 6]. Сучасні білоруські нумізмати Д. Гулецкій та К. Петрунін розглядали в князівському знаку не що інше, як «каплицю» [3, с. 300]. Близький до цієї думки варіант «церкви» розглядають як небезпідставний Г. Козубовський [5, с. 15] та С. Климовський [7, с. 372].

Частина дослідників монетного карбування Володимира Ольгердовича пов'язували його «князівський знак» із геральдичною традицією давньоруських Рюриковичів. Так, І. Толстой убачав в цьому геральдичному елементі «хоругву» київських князів домонгольського періоду [10, с. 221]. Цю думку частково поділяв М. Гумовський [15, с. 66–67]. Спадковий зв'язок «князівського знаку» Володимира Ольгердовича з гербами київських і чернігівських Рюриковичів простежував К. Болсуновський [2, с. 7–10].

Частина вчених, які в різні періоди вивчали проблему, не пов'язують безпосередньо стилістику князівського знаку на монетах Володимира Ольгердовича з якоюсь конкретною геральдичною традицією, а визначають його як оригінальний «родовий герб» Ольгердовичів (В. Шугаєвський [13, с. 305], І. Хромова [13, с. 309]), або ж «знак» київського князя Володимира з цієї ж династії (М. Гумовський [12, с. 83], А. Ільїн [4, с. 19–20]).

Оригінальне прочитання «князівського знаку» на монетах Володимира Ольгердовича ще на початку 1970-х рр. запропонував сучасний класик

української нумізматики М. Котляр. Заперечивши версію К. Болсуновського про спадковість князівського знаку Ольгердовичів від київсько-чернігівської геральдичної традиції, вчений припустив, що знак «[...] був створений спеціально для цього князя та являє собою своєрідну монограму із літер К та В, початкових літер слів «Київ» і «Володимир». Й на правду, якщо спробувати повернути монету на 90° проти годинникової стрілки, то в князівському знаку можна вгледіти літери К та В» [6, с. 50].

Критика М. Котляром точки зору К. Болсуновського та його однодумців ґрунтувалася на двох простих аргументах. Перший із них очевидний – Володимир Ольгердович не був Рюриковичем. Що стосується другого аргументу, то він не такий однозначний, оскільки ґрунтується на стереотипному уявленні про «правильну» просторову орієнтацію князівського знаку на київських денаріях Володимира Ольгердовича, яке з часу першої публікації цих монет В. Антоновичем утвердилося в російській і вітчизняній нумізматиці [9, с. 98]. М. Котляр так прокоментував цей свій аргумент: «[...] Відомі науці родові знаки Рюриковичів X – першої половини XII ст. зовсім не схожі на розглядувану тут фігуру і навряд чи остання могла розвинутися із цих знаків. Щоб припустити трансформацію одного із знаків Рюриковичів у фігуру на монетах Володимира, останню довелося б повернути «вниз головою», що є неможливим через її (фігури – *Авт.*) чітку орієнтацію положенням обох окреслених у ній хрестів [...]» [6, с. 50]. Щодо останнього аргументу вченого, то на перевірку він виявляється доволі сумнівним, оскільки «візантійські» хрести, вписані в сегменти «князівського знаку», є рівнобічними, а відтак стверджувати про саме таку їх «правильну орієнтацію» щонайменше некоректно [Див.: фототабл. 1–3].

Проте очевидні підстави для перегляду просторової орієнтації «князівського знаку» на монетах Володимира Ольгердовича дають новітні нумізматычні джерела. Йдеться про знахідки у 2000 – 2018 рр. у Клімовському районі Брянської області Російської Федерації, Хоролському районі Полтавської та Васильківському районі Київської областей України раніше не описаного типу наслідування дирхеми ординського хана Токтамиша (1380–1399) з розміщенням на його аверсі, над чітко орієнтованою арабською легендою, «князівським знаком» та датою 794 року Гіджри (1392–1393 рр.) [11, с. 95–96; 9, с. 93]. Промовистість ситуації в тому, що фактична просторова орієнтація «князівського знаку» на цих монетах недвозначно визначена їх арабською легендою. Відтак не залишається сумнівів у тому, що геральдичний елемент зорієнтований зовнішнім хрестом донизу та має видовжені пропорції, що нагадують «двозуб» з вписаним хрестом, або ж «тризуб» з центральним «зубом» у вигляді хреста [Див.: фототабл. 4–6].

Ці спостереження дозволяють автору припустити певний стилістичний зв'язок князівського знаку нашої монети з родовими гербами київських князів X–XI ст. присутніми, зокрема, на монетах і печатках Володимира Святославича, Святополка Володимировича та Ярослава Мудрого. Введені в

науковий обіг нові нумізматичні джерела дозволяють порушити питання про перегляд усталеної в нумізматиці думки щодо просторової орієнтації «князівського знаку» на київських денаріях Володимира Ольгердовича.

Щодо стилістики останнього, то виглядає цілком імовірним, що для нового київського князя основним у виборі свого «геральдичного знаку» було не династичне походження, а державотворча традиція, яка мала тяглість у кілька століть. Припускаємо, що історія Києворуської державності та колишній столійний статус Києва могли стати для князя з литовської династії переконливими мотивами для того, аби підкреслювати наступність своєї влади від київських Рюриковичів.

ФОТОТАБЛИЦІ

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Примітки до фототаблиць:

1. Аверс денарія Володимира Ольгердовича. За даними: 13, с. 313.

2. Аверс денарія Володимира Ольгердовича. За даними: Інтернет-аукціон Violity: https://violity.com/109011716-vladimir-olgerdovich/?utm_source=search_result&utm_medium=vladimir-olgerdovich&utm_campaign=105uah

3. Аверс денарія Володимира Ольгердовича. За даними: Інтернет-аукціон Violity: https://violity.com/104431549-denarij-vladimira-olgerdovicha/?utm_source=search_result&utm_medium=denarij-vladimira-olgerdovicha&utm_campaign=2403uah

4. Аверс наслідування дирхему Токтамиша з «князівським знаком» Володимира Ольгердовича. Знахідка зроблена поблизу с. Вінницькі Стави, Васильківського (тепер – Білоцерківського) району Київської обл. За даними: 9, с. 102.

5. Аверс наслідування дирхему Токтамиша з «князівським знаком» Володимира Ольгердовича. Знахідка зроблена на початку 2000 р. в Клімовському районі Брянської обл. Російської Федерації. За даними: 11, с. 156.

6. Аверс наслідування дирхему Токтамиша з «князівським знаком» Володимира Ольгердовича. Знахідка зроблена в Хоролському районі Полтавської області. За даними: 11, с. 156.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Б. *О новонайденных серебряных монетах с именем Владимира // Труды III Археологического съезда (Киев, август 1874 г.). Т. 2. Киев, 1878. С. 151–157.*

2. Болсуновский К. В. *Монеты киевских князей XIV столетия. Киев: Типо-литография «Прогресс», 1909. С. 7–10.*

3. Гулецкий Д. В., & Петрунин К. М. *Русские монеты 1353–1533. Каталог. Минск: РИФТУР, 2013. С. 300.*

4. Ильин А. А. *Классификация русских удельных монет. Ленинград: Гос. Эрмитаж, 1940. С. 19–20.*

5. Козубовский Г. А. *Находки монет на территории Киева. Киев, 1991. С. 15*

6. Котляр Н. Ф. *Монеты Владимира Ольгердовича. Нумизматика и сфрагистика. Киев: Наукова думка, 1971. Вып. IV. С. 42–67.*

7. Клімовський С. *Київські монети Володимира Ольгердовича: пріоритет політики чи економіка? Історико-географічні дослідження в Україні. Київ, 2007. Вып. 10. С. 358–375.*

8. Петров Н. И. *О новооткрытой киевской монете XIV века. Сборник Харьковского историко филологического общества. Т. VIII. Харьков: Печатное дело, 1908. С. 1–6.*

9. Потильчак О. В. *Маловідомий тип наслідування дирхема з «князівським знаком» Володимира Ольгердовича. Український нумізматичний щорічник. 2020 Вып. 4, С. 89–103. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2020-4-89-103>*

10. Толстой И. И. *Древнейшие русские монеты Великого княжества Киевского: нумизматический опыт. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1882. 272 с.*

11. Тростянский О. В., & Леонов Б. И. *Новый тип монет Киевского княжества конца XIV в. Нумизматика Золотой Орды: Научный ежегодник 2016. № 6. С. 95–97, 156.*

12. Соболева Н. А. *К вопросу о монетах Владимира Ольгердовича (по нумизматическим материалам ГИМ). Нумизматика и эпиграфика. Москва, 1970. Вып. VIII. С. 81–87.*

13. Хромова І. *До проблеми атрибуції зображення родового знаку князів Ольгердовичів. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2008. Ч. 15. С. 304–315.*

14. Хромова І. *«Князівська символіка» у монетному карбуванні XIV – початку XV ст. з території Середнього Подніпров'я. Український історичний збірник. 2017. Вып. 19. С. 41–52.*

15. Gumowski M. *Numizmatyka litewska wieków srednich. Wiadomości Numizmatyczno Archeologiczne. 1921. XIX. S. 55–106.*

ЗМІСТ

<i>Олександр ПОТИЛЬЧАК</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СТИЛІСТИКУ ТА ПРОСТОРОВУ ОРІЄНТАЦІЮ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ЗНАКУ МОНЕТ КИЇВСЬКОГО КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ОЛЬГЕРДОВИЧА (друга половина XIV ст.).....	3
<i>Валентин ЛАЗУРЕНКО</i> ПРОФЕСОР СТАНІСЛАВ ГУБАР: ПАТРІОТ, ЯКИЙ БОРОВСЯ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ	7
<i>Сергій ЮРКО</i> ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ	16
<i>Анатолій ШОСТОПАЛ</i> НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ ПІДРОБОК ІСТОРИЧНИХ ТА АРХЕОЛОГІЧНИХ АРТЕФАКТІВ	19
<i>Олександр МУШТА</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІДДІЛУ ДЕКАБРИСТІВ МУЗЕЮ О. С. ПУШКІНА І П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО	24
<i>Людмила ТЕПТЮК</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РЕСТИТУЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	31
<i>Олена АФАНАСЕНКО, Олена ПОЧТАРЬОВА</i> МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ ТА ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ З ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ	34
<i>Олена ХРАМОВА-БАРАНОВА, Вікторія ШКРЕБТІЙ</i> ФОТОМИСТЕЦТВО: ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ	38
<i>Ірина САЄНКО, Анастасія МАНН</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОГО МИСТЕЦТВА	41
<i>Тетяна ШУЛЬЖЕНКО, Яніна ДІДЕНКО</i> «ПРОПАЛА КОРОВА, ТО НЕ ТРЕБА Й ЗДОРОВ'Я» – ДО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНЦІВ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ (за матеріалами польових досліджень)	43

Надія КУКСА ЦЕРКВА СВЯТОГО АРХІСТРАТИГА МИХАЇЛА В СУБОТОВІ У ЄПИСКОПСЬКИХ ВІЗИТАЦІЯХ ДРУГОЇ ЧВЕРТІ XVIII ст.	51
Алла ПЕРЕПЕЛИЦЯ КОЛЕКЦІЯ ПРЕДМЕТІВ ПАЛЕОНТОЛОГІЇ, ГЕОЛОГІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА ПОБУТУ СВЯЩЕНИКА ОЛЕКСІЯ ЄРИМОВИЧА (поч. XX ст.).....	58
Алла ЛИСЕНКО, Микола СЕМЕНЕНКО ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ФРАНЦІЇ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ	66
Тетяна НЕРАДЕНКО НАПРАЦЮВАННЯ З ПОЛЬОВОЇ АРХЕОЛОГІЇ ПІД ЧАС АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИСТУДЕНТІВ НА РОЗКОПКАХ ПОСЕЛЕННЯ МОЛЮХІВ БУГОР	69
Тетяна ЧУБІНА ПОТОЦЬКІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИКИ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ВІАНЬ	76
Юлія ІЛЛЯШЕНКО ДИТЯЧІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАПРИКІНЦІ XX ст.....	79
Марина БУГЕРЯ НАРАТИВНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	84
Оксана ХУДОЛЕЙ, Олександр КИВГИЛА ДО ІСТОРИОГРАФІЇ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯМ РЕАЛЬНОГО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	89
Оксана КОЖЕМ'ЯКІНА ГЛОБАЛЬНО-ГЛОКАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ.....	96
Олександр ВЕТРОВ ДО ІСТОРІЇ МОНУМЕНТА – ПАМ'ЯТНИКА ПАРТИЗАНСЬКОЇ СЛАВИ	98
Ігор ВОЛОШИН ФІЛОСОФСЬКО-ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ІВАНА ФРАНКА У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНО-НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИРАЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ	104

<i>Валентина КОВАЛЕНКО</i> ДО ПРОБЛЕМИ «МИТЕЦЬ І ШЛЮБ» У ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «ХУДОЖНИК».....	109
<i>Ігор СОЛОДОВНИКОВ</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МЕТАЛОПЛАСТИКИ ЧАСІВ СКІФСЬКОЇ ДОБИ	114
<i>Христина ПЛЕЦАН</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ І ТРАНСЛЯЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД	117
<i>Ірина ЧЕПУРНА</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНИЙ АРЕАЛ м.ЧИГИРИНА	121
<i>Юлія БАРВІНОК</i> ТОПОНІМИ СЕЛА ТРУШІВЦІ	128
<i>Руслан МАНН, Гліб БАРАНОВ</i> КУЛЬТУРА ТА ТУРИЗМ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	132
<i>Ірина СТАДНИК, Тетяна КОВАЛЕНКО</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАМ'ЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: НОВІ КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ	134
<i>Оксана ЯШАН, Тетяна КЛИМЕНКО</i> КАМ'ЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СВІТІ	139
<i>Тетяна КЛИМЕНКО</i> ДЖЕРЕЛА ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ЧЕРКАЩИНИ	143
<i>Богдан ГРАНАТИРКО</i> РОЛЬ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	148
<i>Олег ТОЛКУШИН, Віктор ОЛЕКСЕНКО, Олена ГАЛИЦЬКА</i> СИМВОЛІКА АНТИПІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ	150

Наукове видання

Матеріали
IV-ої Всеукраїнської
науково-практичної конференції
**«КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ТРАДИЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ»**

07 – 08 жовтня 2021 р.
Черкаси – Канів

Статті подаються в авторському редагуванні.

Складання: Тетяна Манжура.

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 12,1. Тираж 50 прим. Зам. № 21-123.

Видавець ГОРДІЄНКО Є. І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.
Україна, 18000, м. Черкаси тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com